

ΑΝΘΗ ΔΟΞΙΑΔΗ

Ρίζες και φτερά

ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΣΕ ΓΟΝΕΙΣ

ΤΡΙΤΗ ΕΚΔΟΣΗ

 ποταμός

ΑΘΗΝΑ 2014

Τα κείμενα που περιλαμβάνονται στο ανά χείρας βιβλίο της Ανθής Δοξιάδη δημοσιεύτηκαν στην πρώτη τους μορφή στη στήλη της «Σαν μητέρα προς μητέρα», του περιοδικού *Γυναίκα*, από τη δεκαετία του 1980 έως το 2009.

Ανθή Δοξιάδη

Ρίζες και φτερά: γράμματα σε γονείς

© 2013, Εκδόσεις ΠΟΤΑΜΟΣ & Ανθή Δοξιάδη

1η έκδοση Δεκέμβριος 2013

1η ανατύπωση Φεβρουάριος 2014, 2η Ιούνιος 2014

Επιμέλεια: Γιούλα Κουγιά

Σχεδιασμός εξωφύλλου: Γιάννης Τοκαλατσίδης

Σελιδοποίηση: Βίβιαν Γιούρη

Εκτύπωση: Φωτόλιον & Typicon AE

Εκδόσεις ΠΟΤΑΜΟΣ

Ξενοκράτους 48, 106 76 Αθήνα,

τηλ. 210 7231271, fax 210 7254629

www.potamos.com.gr, info@potamos.com.gr

ISBN 978-960-545-032-8

*Για τον Αντρέα,
τον Ματθαίο
και τον Κώστα, φυσικά.*

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή 13 / Πρόλογος 17

I. ΣΑΝ ΜΗΤΕΡΑ ΠΡΟΣ ΜΗΤΕΡΑ - ΚΑΙ ΠΑΤΕΡΑ

Η ανατροφή του παιδιού: τέχνη ή επιστήμη; 20 / Σαν μητέρα προς πατέρα 23 / Πόσο «ειδικό» είναι οι ειδικοί 26 / Βάλτε προτεραιότητες στην ανατροφή του παιδιού σας! 29 / Οι τέλειοι γονείς 32 / Ιδανικοί γονείς δεν υπάρχουν 35 / Τα λάθη που κάνουμε με τα παιδιά μας 37 / Οι δέκα εντολές... οι είκοσι! 40 / Η αλήθεια 43 /

II. ΜΕ ΤΟ ΠΑΙΞΕ ΓΕΛΑΣΕ

Πότε αρχίζει η αγάπη; 48 / Ο αρχικός δεσμός 50 / Η πρώτη αγάπη είναι η... δεύτερη 53 / Με την ψυχή τι γίνεται; 56 / Με το παίξε-γέλασε... 59 / «Κι αν σε γυρέψει και βυζί, σκύψε και βύζαζέ το» (α') 63 / «Κι αν σε γυρέψει και βυζί, σκύψε και βύζαζέ το» (β') 66 / Πιπίλα ή δάχτυλο; 69 / Η ιστορία του φαγητού 72 / Η μάχη γύρω από το φαγητό 75 / Κακομαθαίνεται ένα μωρό; 78 / Κανείς δεν μπορεί να κακομάθει ένα μωρό 80 / Αργότερα και βέβαια κακομαθαίνεται το παιδί 83 / Πες μου ένα παραμύθι... (α') 85 / Πες μου ένα παραμύθι (β') 89

III. ΜΕ ΤΟ ΠΡΩΤΟ ΒΗΜΑ

Τι πρωτομαθαίνει το μωρό 94 / Με το πρώτο βήμα 97 / Κάθε εμπόδιο για καλό 100 / «Δεν πάω να κοιμηθώ» (α') 103 / «Δεν πάω να κοιμηθώ» (β') 105 / Εκπαίδευση τουαλέτας 108 / «Για χάρη μου» 111 / Ερωτήσεις και απαντήσεις 114 / «Μαμά, νερό...» 117 / Η μικρή ακροβάτισσα... ή περί ανεξαρτησίας 120 / Οι επισκέψεις στους γιατρούς 123 / Ανάμεικτα συναισθήματα 126 / Τα αρνητικά του οιδιπόδειου συμπλέγματος 129 / Το παιχνίδι 131 / Τάξη και ασφάλεια 134 / Το παράπονο της μικρής βασίλισσας 137 / Τα περίφημα παιδιά... της γειτόνισσας 141 / Από γεννησιμιού τους 143

IV. ΤΙ ΕΙΝΑΙ Η ΜΑΘΗΣΙΑΚΗ ΔΥΣΚΟΛΙΑ ΚΑΙ ΆΛΛΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ

Πέρα από το μαμ και το νάνι 148 / Μικρά παιδιά με μεγάλες ανάγκες 150 / Τα τυχερά και τα άτυχα 153 / Μαθησιακή δυσκολία 156 / Μαθησιακή δυσκολία ξανά 159 / Μαθησιακή δυσκολία ξανά και ξανά 161 / Ήταν ένα εύκολο παιδί 164 / Η μικρή Χρυσάνθη κάθεται και κλαίει, γιατί... Γιατί; 167 / Κάθε αλλαγή μπορεί να είναι μια καινούργια αρχή 170 / Όταν πονάει η κοιλιά του το πρωί 172 /

Όταν δεν πονάει η κοιλιά, κάτι άλλο πονάει 175 / Δεν υπάρχει μικρό παιδί «κλέφτης» 177 / Κρίση νεύρων 180 / Τι γίνεται μετά την μπόρα 183 / Το αγγελάκι γίνεται διαβολάκι 186 / Τα αναγκαιά αληθινά ψέματα 189 / Πότε ανησυχούμε για ένα μωρό ή για ένα μικρό παιδί 191 / Συναισθηματικές διαταραχές στα μικρά παιδιά 192

V. ΠΩΣ ΜΙΛΑΜΕ ΣΤΑ ΠΑΙΔΙΑ ΓΙΑ ΤΟΝ ΘΑΝΑΤΟ ΚΑΙ ΑΛΛΑ ΛΥΠΗΤΕΡΑ

Μιλάμε για τη σιωπή; 196 / «Κι αυτό έμαθε να μη ρωτάει» 199 / Στόμα έχει και μιλά δεν έχει; 202 / Οικογενειακό μυστικό 205 / Μια χαρά και δυο τρομάρες; 209 / Πώς μιλάμε στα παιδιά για τον θάνατο 212 / Παρηγοριά 215 / Κι όμως ξέχουν 217 / Όταν ο κόσμος χάνεται για ένα παιδί 220 / Η κατάθλιψη «του καλού παιδιού» 223

VI. ΜΙΚΡΕΣ ΚΑΚΟΠΟΙΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΕΣ

Οι ρίζες του κακού 228 / Το ξύλο βγήκε (εκδιώχθηκε) από τον παράδεισο; 230 / Γιατί την πληρώνουν πάντα οι αθώοι; 233 / «Τα παιδιά που περιμένουν» 236 / Τα παιδιά που περιμένουν έναν αιώνα... 239 / Ποιος φταίει; 242 / «Ποιον ν' αγαπήσω από τους δύο;» 245 / Ανυπεράσπιστα... 248 / Η νυν αγαπημένη που γίνεται πρώην και τα βασιλόπουλα 251 / Ποιος ήταν ο κύριος; 255 / Όλα όσα σπάνε ή χάνονται... 258 / Μικρές κακοποιήσεις! 261 / Η υπερπροστασία... είναι κι αυτή μια κακοποίηση 264 / Τα κακοποιημένα παιδιά 268 / Η μαζική κακοποίηση των παιδιών 271

VII. ΟΧΙ

Τα διπλά μηνύματα 276 / Μαζί μιλάμε και χώρα καταλαβαίνουμε... 279 / Τι είναι οι «κακές συνήθειες» 282 / Η καλοπροαίρετη αδιαφορία 284 / Η επιθετικότητα 287 / Περί πουλιών... 290 / Υπόλοιπα... επιθετικότητας 293 / Οι υποσχέσεις που πρέπει, πάση θυσία, να τηρούνται 296 / Περί «τιμωρίας» 298 / Ένα αγγελάκι για δυο 301 / Ζωγραφισμένος θυμός 303 / Όχι! 306 / Και ναι και όχι 309 / Πώς βγαίνει πέρα η εποχή των «όχι» 312 / Τα μικρά και τα μεγάλα ναι 315 / Μια ζωή αποφάσεις 317 / Βαριέμαι, βαριέσαι, βαριέται 320 / Να τα μάθουμε από μικρά τι σημαίνει ευθύνη 325

VIII. ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΚΑΙ ΘΑΜΑΤΑ

Μάθηση δίχως άγχος, παρακαλώ 330 / Η νύχτα της πρώτης μέρας 332 / Η «άλλη» γυναίκα 335 / Αφήστε το να διαβάσει μόνο του 337 / Έχουμε άλλα να κάνουμε μαζί τους 340 / Στη γωνία 342 / Η γελοία παπαγαλία 345 / Σχολικό στρες 347 / Στρες και βαρεμάρα 350 / Για να έχει νόημα η ζωή τους 352 / Έντεκα και μια αιτίες για το παιδί που δεν πάει καλά στο σχολείο 354 / Δείκτης νοημοσύνης 357 / Γράμματα και θάματα 359 / Μιλούσαν παιδικά 362 / Όχι στην

τηλεόραση, εκτός αν την υποτάξετε... 365 / Προετοιμασία για το σχολείο της ζωής 368 / Ακόμα και τα περιστέρια συνεργάζονται 370

IX. Χαρίστε τους το καλοκαίρι

Χαρίστε τους το καλοκαίρι 374 / Διακοπές με μικρά παιδιά 378 / Πάμε κατασκήνωση; 381 / Πολύτιμοι γονείς, ενωθείτε! 384 / Παιδικά ερωτικά 386

X. ΑΓΑΠΗ ΚΑΙ ΠΑΛΙ ΑΓΑΠΗ

Δεν φτάνει να τ' αγαπάμε, πρέπει και να τους το δείχνουμε 392 / Το παιδί στο κλουβί 395 / Μια χούφτα δαχτυλίδια 397 / Για το χάδι που κάνει τα παιδιά ν' ανθίζουν... 400 / Αγάπη και πάλι αγάπη 403 / Η δημιουργικότητα βοηθάει τα παιδιά να ζήσουν πιο όμορφα 406 / Μαγευτικές στιγμές 409 / Η καλοσύνη μαθαίνεται 411 / Με το φιλί στο στόμα 414 / Τι θα απογίνει το παιδάκι που έμεινε με το φιλί στο στόμα 416 / Δώστε στο παιδί αυτοπεποίθηση 419 / Γιατί δεν παίρνουμε το μέρος του παιδιού; 421

XI. ΧΡΙΣΤΟΥΓΕΝΝΙΑΤΙΚΑ ΔΩΡΑ ΚΑΙ ΑΛΛΑ

Αυτές τις μέρες ας τους μιλήσουμε γι' αγάπη 426 / Χριστουγεννιάτικα δώρα 429 / Το αυγό 431 / Εσύ, ο Άγιος Βασίλης 434 / Ενσυναίσθηση 437

XII. ΛΙΓΑ ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΑ

Τα παιδιά θέλουν να τους μιλάνε οι γονείς τους για το σεξ 442 / Η παραμελημένη ήβη 445 / Απαγορευμένη περιοχή 447 / Μικρές Αφροδίτες 450

XIII. ΠΩΣ Η ΕΦΗΒΕΙΑ ΑΠΕΚΤΗΣΕ ΤΗ ΦΗΜΗ ΤΗΣ

Τι είναι η εφηβεία 456 / Πώς η εφηβεία απέκτησε τη... φήμη της 459 / «Να μην το ξανακούσω αυτό!» 462 / Η αναγκαία εφηβική επανάσταση 465 / Γιατί όχι; 468 / Οι γονείς των εφήβων (α') 470 / Οι γονείς των εφήβων (β') 474 / Φοβάται ο Γιάννης το θεριό 477 / Σόλο 480 / Ο απαραβίαστος χώρος των εφήβων: αν δεν υπάρχει στο σπίτι τους, θα τον βρουν κάπου αλλού 483 / Τα τηλεφωνήματα των εφήβων 486 / Δίνει κανείς ξύλο σ' έναν έφηβο; 489 / Πότε είναι αρκετά μεγάλα τα παιδιά για να πάνε διακοπές μόνα τους; 492 / Πίσω από τα «εκ πρώτης όψεως» 494 / Οι έφηβοι είναι πρόθυμοι 498 / Η «παρέα» των εφήβων 501 / Οι έφηβοι περιφέρονται άσκοπα 504 / Οι βλαβερές συνέπειες του καπνού 507 / Όταν σκοτώνεται ένα αγόρι 510 / Πόσο αποτελεσματική είναι η φοβέρα; 513 / Όνειρο θερινής νυκτός 515 / AIDS: Η επιδημία του τρόμου είναι εξίσου σοβαρή με την επιδημία της αρρώστιας; 518 / Προφυλακτικά 520 / Προ - προφυλακτικά 524 / «Ταχύτερος υψηλότερος ισχυρότερος» «Citius altius fortius» 527 / Με χιούμορ 530

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Αν ζωγράφιζα, θα έγραφα έναν πολύ μικρό πρόλογο σε βιβλίο με ζωγραφιές μου.

Γιατί οι ζωγραφιές τα λένε όλα. Έτσι κι εδώ.

Αυτές οι στήλες που γράφτηκαν μέσα στα τελευταία πολλά χρόνια στο περιοδικό *Γυναίκα* ήταν σαν μια πινελιά, μια κουβεντούλα με γονείς για καθημερινά απλά και πολύπλοκα θέματα που αντιμετωπίζουμε καθώς μεγαλώνουμε και μας μεγαλώνουν τα παιδιά μας.

Προσπάθησα να βρω ένα καλό πάντρεμα ανάμεσα στην πολύτιμη επιστημονική γνώση και στην εξίσου πολύτιμη κοινή λογική. Προσπάθησα να μη δίνω οδηγίες και συμβουλές γιατί δεν έχει συνταγές η ανατροφή των παιδιών. Που είναι όλα αλλιώςια με αλλιώςιους γονείς.

Προσπάθησα να παρέμβω κάπως στην επανάληψη που γίνεται με όλους μας αυτομάτως στην ανατροφή των παιδιών μας. Κάνουμε αυτά που μας έκαναν. Και για τα καλά, καλώς κάνουμε. Με τα δύσκολα τι γίνεται; Τα επαναλαμβάνουμε και αυτά, εκτός αν κάπως αναγνωρίσουμε τον κίνδυνο και προλάβουμε μερικά. Προσπάθησα με το παράδειγμα να μάθω στους γονείς ορισμένα βασικά πράγματα. Και το παράδειγμα ήταν κυρίως η ατμόσφαιρα που προσπάθησα να δημιουργήσω μέσα στις στήλες. Μια ατμόσφαιρα ελαφριά, γλυκιά, αστεία και συγχρόνως σοβαρή.

Έγραφα με την πεποίθηση ότι οι γονείς χρειάζονται υποστήριξη και παρέα σε αυτήν τη δύσκολη και σημαντική δουλειά τους. Φτιάχνουν ανθρωπάκια με αυτά που τους έδωσε η βιολογία. Όχι ας μου πει κάποιος κάτι πιο σημαντικό!

Και για να μην τολμήσει κανείς να προτείνει σημαντικότερο επάγγελμα, αυτά τα ανθρωπάκια θα γίνουν άριο άνθρωποι που θα μας κυβερνούν, θα μας γιατρεύουν, θα μας διδάσκουν και θα καθορίζουν την ηθική ύφανση της κοινωνίας μας.

Τώρα πείτε μου μια πιο σημαντική δουλειά!

Ίσως αντί μητέρα έπρεπε να λέω κάθε φορά μητέρα και πατέρας ή γονείς στα μικρά αυτά κείμενα. Με βασανίζει ακόμα η παράλειψη. Γιατί ο πατέ-

ρας παίζει αποφασιστικό ρόλο στην ανατροφή των παιδιών, φυσικά. Και ο πατέρας κάνει μια γυναίκα καλή μητέρα. Εδώ σας θέλω να το βρείτε πώς.

Δεν αναφέρονται τόσο συχνά είναι αλήθεια. Ας γυρίζαν νωρίτερα από τη δουλειά!

Όταν άρχισα να γράφω, και για πολλά χρόνια, η κατάσταση στον τόπο μας ήταν ανθηρή (ψευδοανθηρή, αλλά δεν το ξέραμε τότε). Τώρα περνάμε μαύρες, σοβαρές δυσκολίες. Οι νεαροί γονείς ήταν τότε πνιγμένοι στις ευκαιρίες τις επαγγελματικές και οικονομικές. Οι νέοι γονείς τώρα αντιμετωπίζουν μεγάλα και συχνά απελπιστικά προβλήματα. Όμως αυτά που κάνουν τα παιδιά γερά και ευτυχημένα δεν είναι οι υλικές παροχές. Αντίθετα, οι παροχές συχνά αντικαθιστούν όλα αυτά που χρειάζονται τα παιδιά για να ανθήσουν: αγάπη, αφοσίωση, χρόνο, υποστήριξη και κάποιον που να τα ακούει και να πιστεύει σε αυτά... Τώρα οι γονείς έχουν πιο πολύ χρόνο. Τώρα έχουμε την ευκαιρία να τους μάθουμε πώς αντιμετωπίζουν οι δυνατοί και ευέλικτοι άνθρωποι την πραγματικότητα που καμιά φορά είναι πάρα πολύ δύσκολη. Ίσως να μην μπορούμε να αγοράσουμε παιχνίδια και ρούχα, όμως μπάλα παίζουμε, παραμύθια λέμε, κυκλάμινα κόβουμε, στη θάλασσα κολυμπάμε, ελιές μαζεύουμε. Φτάνει να αντέξουμε.

Υποσχέθηκα σύντομο πρόλογο.

Λοιπόν.

Η συλλογή αυτή κρύβει διάφορες προκαταλήψεις μου που θεωρώ καλύτερο να τις δηλώσω. Είναι τα λίγα για τα οποία είμαι πάρα πολύ σίγουρη ακόμα. Τα άλλα όλα σχεδόν παζαρεύονται.

- Η τηλεόραση κάνει κακό.
- Το ξύλο απαγορεύεται διά... ροπάλου!
- Η αγάπη κάνει τα παιδιά να μεγαλώνουν και να θεριεύουν. Όχι μόνο, πρέπει να τα αγαπάμε, που τα αγαπάμε, αλλά και να τους το λέμε, και να τους το δείχνουμε καθημερινά. Τρεις φορές την ημέρα.
- Οι τέλειοι γονείς ασφυκτιούν μόνο ανάμεσα στις σελίδες βιβλίων.
- Οι καλύτεροι γονείς που γνώρισα είναι οι απλοί, φυσικοί, αληθινοί, γονείς.
- Η επιθυμία για μάθηση και η κριτική σκέψη είναι οι πιο σοβαροί στόχοι της εκπαίδευσης.

Και, τέλος, απαντώ στην κρυφή ερώτηση, αν έκανα με τα δικά μου τα παιδιά όλα όσα πρεσβεύω.

Φυσικά όχι!

Και επιζήσαμε όλοι!

Έμαθα πάρα πολλά από τους γονείς και τα παιδιά που γνώρισα και άκουσα να λένε όλα όσα τους αποδίδω. Μακάρι να τα είχα φανταστεί.

Θέλω να ευχαριστήσω τη Λιάνα Ελευθερουδάκη που, με την πείρα και τη γαλήνη της, με βοήθησε σε όλη τη διαδρομή. Και την Αναστασία Λαμπρία που έφερε ξανά τις στήλες στην επιφάνεια, τις ξεσκόνισε, τις διάλεξε και τις φρόντισε με την υπομονή, τη γλύκα, τη γνώση και την αγάπη που φροντίζει κανείς ένα μωρό!

Υγ.: Αναλαμβάνω την ευθύνη για την έλλειψη index! Το *Ρίζες και φτερά* δεν είναι εγχειρίδιο αναπτυξιακών φάσεων της παιδικής ηλικίας - υπάρχουν αρκετά και καλά. Η συλλογή αυτή είναι για να μας κάνει παρέα, να μας ξυπνήσει για την μαγευτική παιδική ηλικία. Η ανάγνωση που θα πρότινα είναι η «τυχαία».

ΑΝΘΗ ΔΟΞΙΑΔΗ
Φθινόπωρο 2013

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Μια φορά κι έναν καιρό, πολύ πριν γίνουμε μητέρες, ήμασταν... άνθρωποι! Στην αρχή άνθρωποι-μωρά, μετά άνθρωποι-παιδιά, κοριτσάκια. Κατόπιν άνθρωποι-έφηβοι, κοπέλες και αργότερα άνθρωποι-γυναίκες, άνθρωποι-εργαζόμενες, άνθρωποι-σύντροφοι. Και μετά, και μετά; Μητέρες. Ίσως, κάποια στιγμή, γιαγιάδες. Και πάντα, συγχρόνως, άνθρωποι-μωρά, άνθρωποι-παιδιά, άνθρωποι-κοπέλες, άνθρωποι-γυναίκες, άνθρωποι-εργαζόμενες, άνθρωποι-σύντροφοι, σύζυγοι και μητέρες. Άνθρωποι ερωτεύσιμοι. Συμβαίνει, όμως, σε διαφορετικές ηλικίες, ανάλογα και με τις κοινωνικές περιστάσεις, ο «σκηνοθέτης» να ρίχνει τους προβολείς σ' έναν μόνον απ' αυτούς τους ρόλους. Κάθε φορά αλλάζουμε σκούφο. Απ' αυτούς που μοιραζόμαστε από το μεγάλο, κοινό πανέρι. Οι ρόλοι δεν είναι μόνο σκούφοι. Είναι κάτι ουσιαστικότερο. Γιατί αυτά που απαριθμήσα έχουν να κάνουν περισσότερο με εσωτερικές καταστάσεις, ψυχολογικές ικανότητες και επιθυμίες, παρά με εξωτερικές περιστάσεις. Στην αρχή κάποιος μας φρόντιζε και μας νανούριζε. Εμείς λιαζόμασταν. Είχαμε και μια κούκλα. Όλων η κούκλα ήταν, βέβαια, η Τριανταφυλλιά. Και ο καθένας τη βιάφτιζε όπως ήθελε. Ήταν μια ευχή. Εμένα μου λες ότι είναι άψυχες οι κούκλες. Τις λούζαμε, τις ντύναμε, τις βγάζαμε περίπατο. Τους βγάζαμε τα μάτια. Τελείωσαν; Ξεχάστηκαν; Η ευχή ζει και βασιλεύει. Πραγματοποιήσιμη μέσα από τις βιολογικές και κοινωνικές μεταβολές. Αποκοιμισμένη σαν τη βασιλοπούλα. Περιμένει ένα φιλί. Η επιθυμία, η ιδιότητα, η ικανότητα παραμένουν. Τροποποιείται. Μεταμορφώνεται. Φιλιά. Ντύνεται με διαφορετικά ενδύματα κάθε φορά. Γιατιά, σκυλιά, πτηνά, δουλειά, παιδιά, μαθητές, ανίψια, βαφτιστήρια, σύζυγοι, ζωγραφική, ιατρική, το χωράφι. Να μαζευτούν οι ελιές. Το σπίτι.

Η «άλλη μου μητέρα» δεν είχε βιολογικά παιδιά. Ήξερε ν' ακούει, να χαϊδεύει και να είναι παρούσα. Έπλεκε. Δεν ήξερε να φτιάχνει κουλουράκι. Με φρόντιζε, όμως. Τα μωρά-παιδιά-κοπέλες-γυναίκες-σύντροφοι-μητέρες-γιαγιάδες φροντίζουν. Η φροντίδα είναι, ασφαλώς, ανθρώπινη ιδιότητα. Την έχουν και οι άντρες.

◊ I ◊

Σαν μητέρα προς μητέρα - και πατέρα

Η ανατροφή του παιδιού: τέχνη ή επιστήμη;

Ρωτάτε πώς μαθαίνει κανείς ν' ανατρέφει τα παιδιά; Είναι η ανατροφή τέχνη; Επιστήμη; Μήπως είναι έμφυτη; Αν είναι κάτι που διδάσκεται και μαθαίνεται, πώς γίνεται αυτό; Σ' αυτές τις δύσκολες ερωτήσεις μπορούν να δοθούν πολλές απλές απαντήσεις... απλές μεν... λάθος δε! Γι' αυτό θα σας απαντήσω με κάπως πιο πολύπλοκο τρόπο.

Η ανατροφή του παιδιού μπορεί να θεωρηθεί και τέχνη και επιστήμη μαζί. Αυτό που ονομάζω τέχνη ξεκινάει σαν κάτι έμφυτο και μεταδίδεται από γενιά σε γενιά βιολογικά. Όμως μεταδίδεται και συναισθηματικά ή από στόμα σε στόμα, δηλαδή «μαθαίνεται» (αυτή η βιωματική μάθηση συμπληρώνει αρμονικά τη βιολογική έμφυτη ετοιμότητα, ωριμάζοντάς την σαν τέχνη). Σαν επιστήμη πηγάζει από έρευνες, παρατηρήσεις και ιδέες που αναπτύχθηκαν από «ειδικούς» που μελέτησαν πολλά παιδιά και κατέληξαν σε διάφορες θεωρίες. (Όλα αυτά μπορεί ν' αυξήσουν την τέχνη της ανατροφής με γνώσεις που μαθαίνονται μέσα από διδασκαλία.) Ωστόσο, χωρίς αμφιβολία, κανείς δεν ανέθρεψε ένα παιδί λαμβάνοντας υπ' όψιν μόνο τις συμβουλές των «ειδικών» και τα βιβλία. Έτσι, μπορούμε να πούμε ότι η ανατροφή των παιδιών κυμαίνεται ανάμεσα στην τέχνη και την επιστήμη, στο ένστικτο και την πληροφορία, στο συναίσθημα και τη σκέψη.

Ας μιλήσουμε πρώτα γι' αυτό που κάπως άοριστα αποκαλέσαμε τέχνη στην ανατροφή του παιδιού. Οι βασικές ουσιαστικές γνώσεις μας για την ανατροφή ενός παιδιού πηγάζουν από τον τρόπο που μας ανέθρεψαν οι δικοί μας γονείς. Συνειδητά βέβαια δεν θυμόμαστε κανένα από τα γεγονότα των πρώτων χρόνων της ζωής μας. Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι έχουν και εντελώς χαθεί. Οι πράξεις, οι εντυπώσεις και τα συναισθήματα της παιδικής μας ηλικίας έχουν αποτυπωθεί στο ασυνείδητο και εκεί βρίσκονται κάπου «θαμμένες» και περιμένουν. Στην πραγματικότητα βέβαια εκεί ζουν και βασιλεύουν! Αλλά μοιάζουν να κοιμούνται όπως η βασιλοπούλα του παραμυθιού. «Και τη φίλησε και ξύπνησε από τον λήθαργο»... έτσι και η γέννηση του δικού μας παιδιού

τις ξαναζωντανεύει και τις φέρνει στην επιφάνεια. Ξυπνάει μέσα μας όλες τις παλιές, δικές μας παιδικές αναμνήσεις και συναισθήματα. Ακόμα και τότε βέβαια δεν θυμόμαστε συνειδητά. Αλλά μέσα σε ό,τι κάνουμε για να φροντίσουμε το παιδί, βλέπει κανείς την επανάληψη αυτών που κάποτε ζήσαμε εμείς οι ίδιοι σαν παιδιά. Ακόμα και τότε βέβαια δεν θυμόμαστε συνειδητά, επαναλαμβάνουμε. Όμως η επανάληψη είναι μια άλλη μορφή μνήμης! Ο τρόπος που φερόμαστε δηλαδή στο μωρό πηγάζει από το ασυνείδητο.

Ιδιαίτερα ανεξέλεγκτες (εκτός αν κάνουμε μια επίμονη συνειδητή προσπάθεια να τις σκεφτούμε και ελέγξουμε) είναι οι πράξεις που αποκαλούμε «αυτόματες». Αυτές είναι προκαθορισμένες από προηγούμενες ξεχασμένες εμπειρίες. Σκεφτείτε, για παράδειγμα, το πώς αγκαλιάζουμε ένα μωρό που υποτίθεται ότι είναι μια αυτόματη, φυσική μας κίνηση. Βέβαια είναι φυσική, αλλά προέρχεται από κάπου, από κάπου τη μάθαμε! Θα μου πείτε: Είναι δυνατόν να θυμόμαστε πώς μας αγκάλιαζαν εμάς όταν ήμασταν μωρά; Όχι, βέβαια. Δεν θυμόμαστε με το μυαλό μας. «Θυμόμαστε» όμως με τα μάτια, με τα χέρια και με το σώμα μας. Αγκαλιάζουμε όπως μας αγκάλιαζαν, γιατί έτσι το μάθαμε. Μ' αυτόν τον τρόπο, αυτόματα και υποσυνείδητα, επαναλαμβάνουμε αυτό που κάποτε μας έμαθαν... Κάνουμε στο μωρό αυτό που κάποτε έκαναν σε μας, είτε καλό ήταν είτε κακό. Ίσως αυτό σας ξαφνιάζει. Ίσως σκέφτεστε κάποια φίλη σας που ανατράφηκε από μια πολύ κακή μητέρα και η ίδια έγινε η πιο τρυφερή μητέρα που ξέρετε! Πιθανόν. Και θα επαναλάβω το γνωστό: Πολύ λίγοι κανόνες ισχύουν χίλια τα εκατό για όλους, και πάντα υπάρχουν εξαιρέσεις. (Βέβαια ο κανόνας ότι το ασυνείδητο επαναλαμβάνει με μαθηματική ακρίβεια είναι ένας απ' αυτούς τους λίγους που ισχύουν για όλους σχεδόν.

Όλα αυτά λοιπόν που μας έρχονται φυσικά και είναι από ένστικτο ή προσωπική επανάληψη ή τα είδαμε από τη μάνα, τη γιαγιά ή τη γειτόνισσα και τα αφομοιώσαμε, τα αποκαλώ τέχνη, και συμβάλλουν σε μεγάλο βαθμό (θέλοντας και μη) στο πώς ανατρέφουμε τα παιδιά μας. Και ερχόμαστε στην επιστήμη. Κάθε χρόνο, εκτός από τα καθαρά επιστημονικά, δημοσιεύονται δεκάδες άλλα βιβλία και άρθρα, που απευθύνονται σε γονείς με σκοπό να τους μάθουν πώς πρέπει να φέρονται, να αγαπούν και να επιβάλλονται στα παιδιά τους. Αγοράζονται από γονείς που έχουν την επιθυμία και το ενδιαφέρον να μάθουν για την